

MONEDE DIN TEZAURUL DESCOPERIT LA OȚELENI (raionul Huși, reg. Iași)

I

La 20 septembrie 1951, în colecțiile Cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei R.P.R. au intrat un număr de zece monede orientale de argint, care au fost înregistrate cu indicația de proveniență Dobrogea, raionul Constanța¹.

Trei ani mai târziu, asistentul Marin Dinu de la Universitatea din Iași a prezentat spre determinare Cabinetului numismatic amintit 15 monede orientale de argint din colecția Muzeului arheologic Iași (astăzi Muzeul de istorie a Moldovei din același oraș). Ele fuseseră găsite la Oțeleni, com. Deleni, raionul Huși, împreună cu diverse obiecte de podoabă din argint². Examinarea pieselor prezentate spre determinare a permis constatarea unei analogii izbitoare între acestea și cele primite anterior de Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei R.P.R. Cercetările efectuate ulterior au stabilit, într-adevăr, proveniența comună a tuturor acestor monede, permițând totodată să se salveze încă 67 piese, provenind din același tezaur. În modul acesta, numărul total al pieselor făcând parte din tezaurul de la Oțeleni și intrate în colecțiile publice s-a ridicat la 92 de exemplare, repartizate după cum urmează :

2 monede bizantine de aur (*nomismata* sau *hyperperi*), emisiuni ale Imperiului de la Niceea ;

79 de monede de argint, dirhemi tătărești, emisiuni ale Hoardei de Aur ;

11 monede de argint, imitații ale unor dirhemi tătărești.

Tezaurul de la Oțeleni, prin componența sa variată, aduce în discuție o seamă de probleme privitoare la circulația monetară de la Dunărea de Jos spre sfârșitul secolului al XIII-lea. Pentru o mai bună cunoaștere a acestor probleme, ni se pare necesară prezentarea prealabilă a monedelor provenind din tezaurul

¹ Registrul-Inventar al Cabinetului numismatic, înreg. nr. 911/1951. Monedele au fost dăruite de Mina Ștefănescu din București (înregistrare consemnată de acad. Const. Moisil).

² Cu privire la împrejurările descoperirii acestui tezaur, vezi Dan Teodor, *Obiectele de podoabă din tezaurul feudal timpuriu descoperit la Oțeleni-Huși*, în prezentul volum.

citat, în măsura în care ele au putut fi salvate, după scurgerea a nu mai puțin de trei decenii din momentul descoperirii³.

II

Așa cum s-a arătat mai sus, pînă în prezent au fost identificate ca provenind din tezaurul de la Oțeleni următoarele monede⁴:

A. Emisiuni ale Imperiului bizantin de la Niceea

Ioan I (al III-lea) Ducas Vatatzes (1222—1254)

1. *Av.* Urme din legendă. Ioan Vatatzes stînd în picioare, din față, în st., cu barbă, îmbrăcat în tunică și ținînd în dr. labarum, în st. spada în teacă; e încoronat de Maica Domnului stînd în picioare, din față, în dr., cu nimb, purtînd tunică și văl, avînd ca ornament patru globule, dispuse în cruce.

Rv. Legendă lipsește. Isus Cristos șezînd pe tron fără spătar, din față, cu nimb, tunică și mantie, ridicînd mîna dr. și ținînd în st. o carte; în cîmpul dr., deasupra brațului tronului, o figură de trei globule dispuse în triunghi.

AV. 22,5 mm, 3,49 g \checkmark ; titlu: 650⁰/₁₀₀. Moneda, uzată prin circulație, are flanul micșorat prin preluarea unei cantități de aur. MIM, inv. nr. 654/II/67. Cf. Wroth III⁵, p. 211, nr. 9 (pl. I, 2).

2. *Av.* Urme din legendă. Ioan Vatatzes și Maica Domnului, ca mai sus.

Rv. IC/XC Isus Cristos ca mai sus; în brațele crucii din nimb cîte o globulă; în cîmpul dr., semiluna întoarsă.

AV. 23 mm, 3,47 g \checkmark ; titlu 650⁰/₁₀₀. Marginea tăiată. MIM, inv. nr. 654/II/67. Variantă nesemnalată în catalogul citat al lui W. Wroth (pl. I, 1).

B. Emisiuni ale Hoardei de Aur

Tuda Mangu (1280—1287)

3. <i>Av.</i>	لله اهد وله الملك سنة ٢٨٣ صرب قريم	în transcriere ⁶ :	lilla hül hamad ve lehül mülk sene 283 Duriba Qrîm
---------------	---	-------------------------------	---

³ Despre tezaurul de la Oțeleni cf. Nec. Zaharia, *Cercetările de suprafață efectuate în Moldova în cursul anului 1954*, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 909; M. Ș[esan], notă bibliografică privitoare la lucrarea precedentă, în *Byzantinostavica*, 18 (1957), p. 160, cu indicația inexactă a locului descoperirii: Dealul Mare lângă Vaslui; Octavian Iliescu, *Monede tălărești din secolele XIII—XV găsite pe teritoriul Republicii Populare Romîne. Notă preliminară* (citată prescurtat: *Monede tălărești*), în *SCN*, III, 1960, p. 270—271.

⁴ Abrevieri: BARPR: Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei R.P.R.; b.c.: bine conservată; c.l. (p.)e.(l.): cerc liniar (perlat) exterior (interior); dr.: drept, dreapta; h.: hegtra; MIM: Muzeul de istorie a Moldovei, Iași; st.: stîng, stînga.

⁵ Wroth III: W. Wroth, *Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and of the Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum*, London, 1911.

⁶ Transcrierea legendelor arabe s-a făcut conform normelor uzuale.

C. l. + c.p.e. Anul hegirei redat greșit :

۲۸۳ (283)

în loc de :

۶۸۳ (683)

Traducerea legendei : lui Dumnezeu (subînțeles : i se cuvine) lauda și domnia ; anul 283 pentru 683 h. (20.III.1284—8.III.1285) ; bătut la Qrîm (azi Starîi Krim, în Crimeea).

Rv. *تودا منكو پادشاہ اسلام* în transcriere : Tuda Manku Padișah Islam

În centru, într-un cerc, tamgaua Hoardei de Aur (fig. 1, 1), avînd cite un punct în dr. și st. C.l. + c.p.e. Traducerea legendei : Tuda Manku, padișah al Islamului.

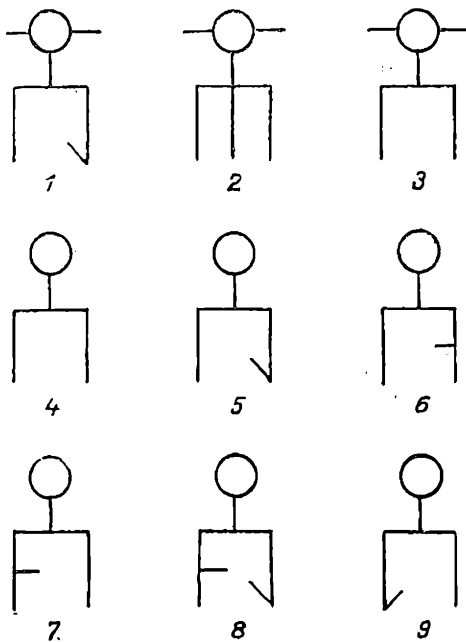

Fig. 1. — Diferite forme ale tamgalei Hoardei de Aur.

AR. 18 mm, 1,26 g \checkmark ; b.c. MIM, inv. nr. 654/II/1 (pl. I, 3).
Cf. Fraehn, *Recensio*⁷, p. 648.

⁷ Fraehn, *Recensio* : Chr. M. Fraehn, *Recensio numerum muhammedanorum Academiae Imperialis*

scientiarum Petropolitanae, Petropoli (Sankt-Peterburg, azi Leningrad), 1826.

Tula Bugha (1287 – 1290)

Tip I

4. Av.	توليفنا صرب قرم سنه ٦٨٦	Tula Bugha Ḍuriba Qrîm sene 686
--------	-------------------------------	---------------------------------------

C.l. + c.p.e. Traducerea legendei : Tula Bugha ; bătut la Qrîm ; anul 686 h. (16.II.1287—5.II.1288).

Rv. Fără legendă. Tamgaua Hoardei de Aur (fig. 1, 2), într-un hexagram ; în dr. și st. tamgalei câte un punct ; în exterior alte puncte. C.l. + c.p.e.

AR. 17 mm, 1,31 g_✓ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/3 (pl. I, 4) ; Markov, *Katalog*⁸ p. 443, nr. 6.

5. Av.	توليفنا صرب قرم سنه ٦٨٦	Tula Bugha Ḍuriba Qrîm sene 686
--------	-------------------------------	---------------------------------------

C.l. + c.p.e.

Rv. Fără legendă. Tamgaua Hoardei de Aur (fig. 1, 3), ca mai sus.

C.l. + c.p.e.

AR. 18 mm, 1,27 g_✓ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/6 (pl. I, 5).

6. Av.	توليفنا صرب قرم سنه ٦٨٦	Tula Bugha Ḍuriba Qrîm sene 686
--------	-------------------------------	---------------------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. Fără legendă. Tamga ca în fig. 1, 2 ; restul ca mai sus. C.l. + c.p.e.

AR. 17 mm, 1,15 g_✓ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/5 (pl. I, 6).

7. Av.	توليفنا صرب قرم سنه ٦٨٦	Tula Bugha Ḍuriba Qrîm sene 686
--------	-------------------------------	---------------------------------------

C.l. + c.p.e.

Rv. Fără legendă. Tamga ca în fig. 1, 3 ; restul ca mai sus. C.l. + c.p.e.

AR. 17 mm, 1,10 g_✓ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/2 (pl. I, 7).

8. Av.	توليفنا صرب قرم سنه ٨٦	Tula Bugha Ḍuriba Qrîm sene 86
--------	------------------------------	--------------------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

⁸ А. Марков, *Инвентарный Каталогъ мусульманскихъ монетъ императорскаго Эрмитажа*, St. Peterburg (Leningrad), 1896.

Rv. Fără legendă. Ca mai sus. 86 pentru 686 h.

AR. 19 × 20 mm, 1,29 g^κ; uzat, rău bătut, descentrat. MIM, Inv. nr. 654/II/57 (pl. I, 8).

9. <i>Av.</i>	ن لہا	Tula Bugha
	ضرب لرم	Ḍuriba Qrîm (?)
	سنہ ۶۸۶	sene (?) 686

C.l., c.p. + c.l.e.

Rv. Fără legendă. Ca mai sus, dar în dr. și st. tamgalei (fig. 1, 3) câte o stea cu șase raze; în exterior, arcuri de cerc în loc de puncte. C.l. + c.p. + c.l.e.

AR. 17 × 20 mm, 1,55 g^λ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/4 (pl. I, 9).

10. <i>Av.</i>	بولتا	Tula Bugha
	ضرب لرم	Ḍuriba Qrîm
	۶۸۷	687

C.l. + c.p.e.

Rv. Fără legendă. Ca mai sus, dar fără stelele din dr. și st. tamgalei. C.l. + c.p.e.

AR. 20 × 18 mm, 1,58 g^μ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/8 (pl. I, 10).

11. <i>Av.</i>	بولتا
	ضرب لرم	Ḍuriba
	۶۸۸	68

C.l. + c.p. + c.p.e.

Rv. Fără legendă. Ca mai sus; în dr. și st. tamgalei câte un punct; în exterior, puncte în loc de arcuri de cerc. C.l. + c.p.e. Ultima cifră a anului hegirei lipsește.

AR. 17 × 18 mm, 1,24 g^ν; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/7 (pl. II, 1).

Tip II

12. <i>Av.</i>	حان	Chan
	العدل	al-Adil

C.p.e. Traducerea legendei : Hanul cel Drept . . . (numele, Buga).

Rv. لہا

C.p.e. Tamgaua Hoardei de Aur (fig. 1, 4); dedesubt, o floare de crin. AR. 18 × 17 mm, 1,30 g^λ; uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/51 (pl. II, 2).

13. <i>Av.</i>	حان القادل بوغنا C.p.e.	Chan al-Adil Bugha
<i>Rv.</i>	الممد لله ضرب ساي Duriba Sarai (?)

C.p.e. Tamgaua Hoardei de Aur (fig. 1, 5); dedesubt, frunză.

AR. 18 × 20 mm, 1,37 g ↗ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/53 (pl. II, 3).

14. <i>Av.</i>	حان القادل بوغنا C.p.e.	Chan al-Adil Bugha
<i>Rv.</i>	الممد لله ضرب ساي Duriba Sarai(?)

C.p.e. Tamgaua Hoardei de Aur, ca mai sus.

AR. 18 mm, 1,42 g ↘ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/52 (pl. II, 4).

15. <i>Av.</i>	حان القادل بوغنا C.l. + c.p.e.	Chan al-Adil Bugha
<i>Rv.</i>	الممد لله ضرب ساي Duriba Sarai (?)

C.p.e. În centru, tamgaua Hoardei de Aur, cu un punct interior și cu câte un punct în dr. și st.; dedesubt, acvila cu aripile închise, spre st.

AR. 17 mm, 1,58 g ↖ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/50 (pl. II, 5).

16. <i>Av.</i>	حان القادل بوغنا C.p.e.	Chan al-Adil Bugha
----------------	----------------------------------	--------------------------

<i>Rv.</i>	المع الله
	ضرب	Ḍuriba
	سار	Sarai (?)

C.p.e. Tamgaua Hoardei de Aur (fig. 1, 4) cu o stea cu șase raze în interior; dedesubt, leu sau panteră mergînd spre st.

AR. 18 × 17 mm, 1,47 g ↓ b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/55 (pl. II, 6).

Toctai (1290–1311)

Tip I

17. <i>Av.</i>	توق
	توق	Toqtu
	توق
	توق

C.l., c.p. + c.l.e. Legenda redată în limba mongolă.

<i>Rv.</i>	ضرب (?)
	ضرب (?)

C.l. + c.p.e. Tamgaua Hoardei de Aur (fig. 1, 3), cu patru puncte în interior; dedesubt, leu mergînd spre st.

AR. 19 × 18 mm, 1,60 g ↙ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/49 (pl. II, 7).

Tip II

18. <i>Av.</i>	حان	Chan
	الغادل	al-Adil
	توقتا	Toqtgha

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	ضرب	în st., de sus în jos	Ḍuriba
	گرم	în dr., de sus în jos	Qrîm
	۶۹۰	jos în centru	690

C.p. + c.l.e. Tamgaua Hoardei de Aur (fig. 1, 5), cu un punct în interior. Totul într-un cadru hexalobat. Anul hegirei 690 = 4.I.–23.XII.1291.

AR. 18 × 19 mm, 1,41 g ↓ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/11 (pl. II, 8)

19. <i>Av.</i>	حان	Chan
	الغادل	al-Adil
	توقتا	Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩٠	Ḍuriba Qrīm 690
------------	-------------------	-----------------------

C.p.e. Ca mai sus.

AR. 17 mm, 1,45 g \swarrow ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/9 (pl. II, 9).

20. Av.	خان الغادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩٠	Ḍuriba Qrīm 690
------------	-------------------	-----------------------

C.p. + c.l.e. Ca mai sus; tamgaua între două puncte.

AR. 19 × 18 mm, 1,42 g \nearrow ; b.c. BARPR, Inv. nr. 911/48 646 (pl. III, 1).

21. Av.	خان الغادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩٠	Ḍuriba Qrīm 690
------------	-------------------	-----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua ca mai sus, dar numai cu un punct interior.

AR. 17 × 19 mm, 1,43 g \swarrow ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/10 (pl. II, 10).

22. Av.	خان الغادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩٠	Ḍuriba Qrīm 690
------------	-------------------	-----------------------

C.p.e. + c.l.i. Tamgaua ca mai sus, cu un punct în st. și unul interior.

AR. 17 × 16 mm, 1,27 g \nearrow ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/I/1 (pl. III, 2).

23. *Av.*

خان	Chan
العاذل	al-Adil
توتقا	Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv.

صرب	Duriba
قرم	Qrım
٦٩	69

C.p.e. + c.l.e. Tamgaua ca mai sus, fără puncte; 69 pentru 690 h.
AR. 18 × 17 mm, 1,31 g ↗; b.c. MIM, Inv. nr. 654/I/2 (pl. III, 3).

24. *Av.*

خان	Chan
العاذل	al-Adil
توتقا	Toqtqa

C.l. + c.p. + c.l.e. Dublă batere.

Rv.

صرب	Duriba
قرم	Qrım
٦٩٠	690

C.p. + c.l.e. Tamgaua ca mai sus; dublă batere.
AR. 16 × 18 mm, 1,42 g ↑; puțin uzată, MIM, Inv. nr. 654/I/3 (pl. III, 4)

25. *Av.*

خان	Chan
العاذل	al-Adil
توتقا	Toqtgha

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv.

صرب	Duriba
قرم	Qrım
٦٠٩	609

C.p. + c.l.e. Tamgaua ca mai sus; batere normală; 609 pentru 690 h.
AR. 18 × 19, 1,28 g ↗; b.c. BARPR, Inv. nr. 911/48 644 (pl. III, 5).

26. *Av.*

خان	Chan
العاذل	al-Adil
توتقا	Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٤٠٩	Duriba Qrîm 609
------------	-------------------	-----------------------

C.p.e. + c.l.e. Tamgaua ca mai sus, cu un punct interior; 609 pentru 690 h.

AR. 17 × 18 × 15 mm, 1,46 g_κ; ruptă la margine. BARPR, Inv. nr. 911/48 654 (pl. III, 6).

27. <i>Av.</i>	حان الهادز توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٩٠٦	Duriba Qrîm 906
------------	-------------------	-----------------------

C.p.e. cu o stea cu șase raze în c. dr. sus. Tamgaua ca mai sus, între două puncte și cu un punct interior; 906 pentru 690 h.

AR. 17 mm, 1,42 g_κ; puțin uzat. MIM, Inv. nr. 654/II/27 (pl. III, 7).

28. <i>Av.</i>	حان الهادز توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩	Duriba Qrîm 69
------------	------------------	----------------------

C.p.e. Tamgaua ca mai sus, cu un punct interior; data 69 pentru 690 h.

AR. 18 × 16 mm, 1,47 g_κ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/20 (pl. III, 8).

29. <i>Av.</i>	حان الهادز توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩	Duriba Qrîm 69
------------	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua fără puncte; data 69 pentru 690 h.

AR. 17 × 16 mm, 1,45 g_κ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/13 (pl. III, 9).

30. <i>Av.</i>	حان الغادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩	Duriba Qrîm 69
------------	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua fără puncte. 69 pentru 690 h.

AR. 19 × 18 mm, 1,44 g ↑ ; b.c. ; ruptă la margini. MIM, Inv. nr. 654/II/17 (pl. III, 10).

31. <i>Av.</i>	حان الغادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩	Duriba Qrîm 69
------------	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua cu un punct interior. 69 pentru 690 h.

AR. 17 × 18 mm, 1,44 g ↘ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/16 (pl. IV, 1).

32. <i>Av.</i>	حان الغادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٦	Duriba Qrîm 66
------------	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua cu un punct interior. 66 pentru 690 h.

AR. 17 × 18 mm, 1,41 g ↘ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/18 (pl. IV, 2).

33. <i>Av.</i>	حان الغادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب
قرم
٦٩ Duriba
Qrîm
69

C.p. + c.l.e. Tamgaua fără puncte. 69 pentru 690 h.
AR. 17 × 18 mm, 1,37 g_κ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/12 (pl. IV, 3).

34. *Av.* حان
العاذل
توق Chan
al-Adil
Toqt

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب
قرم
٦٦ Duriba
Qrîm
66

C.p.e. Tamgaua fără puncte. 66 pentru 690 h.
AR. 19 × 17 mm, 1,37 g_λ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/15 (pl. IV, 4).

35. *Av.* حان
العاذل
توق Chan
al-Adil
Toqt

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب
قرم
٩٦ Duriba
Qrîm
96

C.p., cu o stea cu cinci raze în c. dr. sus. Tamgaua între două puncte și cu un punct interior. 96 pentru 690 h.
AR. 18 mm, 1,36 g_τ; MIM, Inv. nr. 654/I/5 (pl. V, 1).

36. *Av.* حان
العاذل
توقتا Chan
al-Adil
Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب
قرم
٦٩ Duriba
Qrîm
69

C.p.e. Tamgaua fără puncte. 69 pentru 690 h.
AR. 16 × 18 mm, 1,31 g_κ; știrbită. MIM, Inv. nr. 654/I/4 (pl. V, 2).

37. *Av.* خان Chan
العدل al-Adil
توق Toqt

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. ضرب Duriba
قرم Qrîm
٦٩ 69

C.p.e. Tamgaua fără puncte. 69 pentru 690 h.

AR. 16 × 17 mm, 1,14 g ↗ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/19 (pl. IV, 5).

38. *Av.* خان Chan
العدل al-Adil
بولغا Toqtgha

C.l. + c.p.e.

Rv. ضرب Duriba
قرم Qrîm
٦٩ 69

C.p.e. Tamgaua cu punct interior. 69 pentru 690 h.

AR. 17 × 18 mm, 1,12 g ↙ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/14 (pl. IV, 6).

39. *Av.* خان Chan
العدل al-Adil
توق Toqt

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. ضرب Duriba
قرم Qrîm
٦٦ 66

C.p. + c.l.e. ; Tamgaua fără punct. 66 pentru 690 h.

AR. 17 mm, 1,48 g ↙ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/29 (pl. IV, 7).

40. *Av.* خان Chan
العدل al-Adil
توق Toqt

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صوب قرم ٦٩	Duriba Qrîm 69
------------	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua fără punct interior și cite un punct în dr. și st. 69 pentru 690 h.

AR. 18 × 17 mm, 1,39 g ✓ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/31 (pl. IV, 8).

41. <i>Av.</i>	حان العال بول	Chan al-Adil Toqt
----------------	---------------------	-------------------------

C.l. + c.p.e.

<i>Rv.</i>	صوب قرم ٦٦	Duriba Qrîm 66
------------	------------------	----------------------

C.p.e. Tamgaua fără puncte. 66 pentru 690 h.

AR. 17 × 16 mm, 1,39 g ✗ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/25 (pl. IV, 9).

42. <i>Av.</i>	خان العال بولتا	Chan al-Adil Toghta
----------------	-----------------------	---------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صوب قرم ٩٦	Duriba Qrîm 96
------------	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua cu un punct în st. și unul interior. 96 pentru 690 h.

AR. 17 × 18 mm, 1,39 g ✓ ; puțin uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/24 (pl. IV, 10).

43. <i>Av.</i>	حان العال بولتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	-----------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صوب قرم ٦٦	Duriba Qrîm 66
------------	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua fără puncte ; dedesubt o stea cu cinci raze. 66 pentru 690 h.

AR. 17 mm, 1,37 g ↓ ; b.c. BARPR, Inv. nr. 911/48 647 (pl. V, 3).

44. Av.	حان الغادل توق	Chan al-Adil Toqt
---------	----------------------	-------------------------

C.l. + c.p.e.

Rv.	صرب قرم ٩٦	Duriba Qrîm 96
-----	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua cu un punct în st. și unul interior ; 96 pentru 690 h.
AR. 17 mm, 1,50 g ↗ ; puțin uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/22 (pl. V, 5).

45. Av.	خان الغادل توق	Chan al-Adil Toqt
---------	----------------------	-------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv.	صرب قرم ٩٦	Duriba Qrîm 96
-----	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua cu un punct în st. și unul interior. 96 pentru 690 h.
AR. 18 × 16 mm, 1,50 g ↘ ; b.c. MIM, Inv. nr. + 654/II/26 (pl. V, 6).

46. Av.	حان الغادل توق	Chan al-Adil Toqt
---------	----------------------	-------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv.	صرب قرم ٩٦	Duriba Qrîm 96
-----	------------------	----------------------

C.p. + c.l.e. Tamgaua cu un punct în st. și unul interior. 96 pentru 690 h.
AR. 16 × 17,5 mm, 1,36 g ↖ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/28 (pl. V, 7).

47. Av.	حان الغادل توقا	Chan al-Adil Toqta
---------	-----------------------	--------------------------

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب Duriba
 كرم Qrîm
 ٩٦ 96

C.p. + c.l.e. 96 pentru 690 h. Tamgaua fără puncte.

A.R. 18 mm, 1,43 g ⚔ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/23 (pl. V, 8).

48. *Av.* حان Chan
 العادل al-Adil
 بون Toqt

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب Duriba
 كرم Qrîm
 ٠٦ 06

C.p.e. Tamgaua fără puncte ; 06 pentru 690 h.

A.R. 19 × 17 mm, 1,37 g ⚔ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/30 (pl. V, 9).

49. *Av.* حان Chan
 العادل al-Adil
 بولنا Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب Duriba
 كرم Qrîm
 ٠٦ 06

C.p.e. Tamgaua fără puncte ; 06 pentru 690 h.

A.R. 17 mm, 1,37 g ⚔ ; b.c. BARPR, Inv. nr. 911/48 648 (pl. V, 4).

50. *Av.* حاد Chan
 العادل al-Adil
 بولنا Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب Duriba
 كرم Qrîm
 ٦١ 61

C.p.e. Tamgaua fără puncte. 61 pentru 691 h = 24. XII. 1291 – 11. XII. 1292.

A.R. 18 mm, 1,40 g ⚔ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/21 (pl. V, 10).

51. *Av.* خان
العا
دل
توقتا Chan
al-Adil
Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب
لكر
م
٦١ Duriba
Qrîm
61

C.p.e. Tamgaua între două puncte și cu un punct interior. 61 pentru 691h.
AR. 18 mm, 1,40 g_v; b.c. MIM, Inv. nr. 654/I/6 (pl. VI,1).

52. *Av.* خان
العا
دل
توقتا Chan
al-Adil
Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب
لكر
م
٦١ Duriba
Qrîm
61

C.p. + c.l.e. 61 pentru 691 h.

AR. 18 × 19 mm, 1,36 g_v; ruptă în două bucăți; uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/56 (pl. VII, 1).

53. *Av.* خاد
لعا
دل
توق Chan
al-Adil
Toqt

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صرب
لكر
م
٦١٠ Duriba
Qrîm
610

C.p. + c.l.e. Tamgaua fără puncte. 610 pentru 691 h.

AR. 17 × 20 mm, 1,46 g_v; ruptă la margine. MIM, Inv. nr. 654/I/14 (pl. VI,2).

54. *Av.* خان
العا
دل
توقتا Chan
al-Adil
Toqtgha

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب	Ḍuriba
	قریم	Qrım
	۶۹۵	695

C.p. Tamgaua cu un punct interior. Emis în 695 h = 10.XI.1295–29.
X. 1296.

AR. 19 × 18 mm, 1,52 g ⚡; b.c. BARPR, Inv. nr. 911/48649 (pl. VI, 3).

55. <i>Av.</i>	حان	Chan
	الغادل	al-Adil
	تولغا	Toqtgha

C.l. + c.p.e.

<i>Rv.</i>	ضرب	Ḍuriba
	قریم	Qrım
	۶۹۵	695

C.p.e. Tamgaua fără puncte (fig. 1, 7).

AR. 18 mm, 1,31 g ↑; MIM, Inv. nr. 654/II/33 (pl. VII, 2).

56. <i>Av.</i>	حان	Chan
	الغادل	al-Adil
	تولغا	Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب	Ḍuriba
	صربم	Qrım
	۶۹۵	695

C.p.e. Tamgaua între două puncte (fig. 1,6).

AR. 16 × 17 mm, 1,06 g ⚡; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/32 (pl. VII, 3).

57. <i>Av.</i>	حان	Chan
	الغادل	al-Adil
	تولغا	Toqta

C.l. + c.p. + c.l.e.

<i>Rv.</i>	صرب	Ḍuri
	قر	Qr
	۵	5

C.p. + c.l.e. Tamgaua ca mai sus cu un punct interior și unul în st.
5 pentru 695 h. Legenda incompletă.

AR. 18 × 17 mm, 1,26 g ⚡; MIM, Inv. nr. (654/I/8 (pl. VI, 4).

58. *Av.* حان Chan
العاذل al-Adil
توقل Toqt

C.l. + c.p.e.

Rv. صر Duri
قرد Qr
٥ 5

C.p. + c.l.e. Tamgaua ca mai sus, fără puncte. 5 pentru 695 h.
AR. 18 mm, 1,34 g ↗; uzată; MIM, Inv. nr. 654/1/10 (pl. VI, 5).

59. *Av.* حان Chan
العاذل al-Adil
توقل Toqt

C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv. صر Duri
قرد Qr
٥ 5

C.p. + c.l.e. Tamgaua cu un punct interior. 5 pentru 695 h.
AR. 18 × 19 mm, 1,35 g ↘; uzată. MIM, Inv. 654/I/7 (pl. VI, 6).

60. *Av.* حان Chan
العاذل al-Adi.
... ..

C.l. + c.p. + c.l.e. Legenda în parte ștearsă.

Rv. صر Duri
.....
٥ 5

C.p. + c.l.e. Legenda în parte ștearsă: tamgaua cu un punct în st. și unul interior. 5 pentru 695 h.

AR. 19 × 16 mm, 1,39 g ↗; uzată. MIM, Inv. nr. 654/I/9 (pl. VI, 7).

Tip III

61. *Av.* حان Chan
العاذل al-Adil
توقل Toqta

Într-un pătrat de linii globulate; în exteriorul pătratului, câte un arabesc pe fiecare latură.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩٥	în dr. de sus în jos în st. de sus în jos	Ḍuriba Qrîm 695
------------	-------------------	--	-----------------------

într-un pătrat din linii globulate; în mijloc tamgaua (fig. 1,6) întredouă puncte, în interior cu o stea cu șase raze; în exteriorul pătratului câte un arabesc pe fiecare latură.

AR. 18 mm, 1,27 g ↙; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/34 (pl. VII, 4).

62. <i>Av.</i>	حان العدل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	-----------------------	--------------------------

într-un pătrat din linii de globule; în exteriorul pătratului, câte o figură alcătuită din semnul —0—.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩٨	Ḍuriba Qrîm 698
------------	-------------------	-----------------------

într-un pătrat de linii globulate; în mijloc tamgaua cu un punct interior; în exteriorul pătratului câte o figură alcătuită din —0—.

AR. 17 × 18 mm, 1,48 g ↘; puțin uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/41 (pl. VII, 5).

63. <i>Av.</i>	حان العدل توقتا	Chan al-Adil Toqt
----------------	-----------------------	-------------------------

Ca mai sus, dar în exterior figura : .0.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩٨	Ḍuriba Qrîm 698
------------	-------------------	-----------------------

Ca mai sus; tamgaua fără punct, iar în exteriorul pătratului câte un arabesc pe fiecare latură.

AR. 17 × 18 mm, 1,39 g ↘; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/48 (pl. VII, 6).

64. <i>Ar.</i>	حان العدل توقتا	Chan al Adil Toqta
----------------	-----------------------	--------------------------

Ca mai sus.

<i>Rv.</i>	صرب قرم ٦٩٨	Ḍuriba Qrîm 698
------------	-------------------	-----------------------

Ca mai sus; în exteriorul pătratului câte un arabesc.

AR. 17 mm, 1,46 g ↑; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/40 (pl. VII, 7).

65. *Av.* حان
الغادل
توقتا Chan
al-Adil
Toqta

Ca mai sus.

Rv. صرب
قریم
٦٩٨ Duriba
Qrım
698

Ca mai sus.

AR. 17 mm, 1,44 g ↗ b.e. BARPR, Inv. nr. 911/48652 (pl. VI, 8).

66. *Av.* حان
الغادل
توقتا Chan
al-Adil
Toqta

Ca mai sus.

Rv. صرب
قریم
٦٩٨ Duriba
Qrım
698

Ca mai sus.

AR. 16 × 18 mm, 1,44 g ↗ ; b.e. MIM, Inv. nr. 654/I/11 (pl. VI, 9).

67. *Av.* حان
الغادل
توقتا Chan
al-Adil
Toqta

Ca mai sus ; c.l.e.

Rv. صرب
قریم
٦٩٨ Duriba
Qrım
698

Ca mai sus.

AR. 18 × 16 mm, 1,44 g ↘ ; b.e. MIM, Inv. nr. 654/II/39 (pl. VII, 8).

68. *Av.* حان
الغادل
توقتا Chan
al-Adil
Toqta

Ca mai sus.

<i>Rv.</i>	صوب قریم ٦٩٨	Duriba Qrîm 698
------------	--------------------	-----------------------

Ca mai sus.

AR. 16 × 17 mm, 1,43 g →; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/45 (pl. VII, 9).

69. <i>Av.</i>	حان العادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

Ca mai sus; c.l.e.

<i>Rv.</i>	صوب قریم ٦٩٨	Duriba Qrîm 698
------------	--------------------	-----------------------

Ca mai sus.

AR. 18 mm, 1,43 g ↗; b.c. BARPR, Inv. nr. 911/48 651 (pl. VI, 10).

70. <i>Av.</i>	حان العادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

Ca mai sus; c.l.e.

<i>Rv.</i>	صوب قریم ٦٩٨	Duriba Qrîm 698
------------	--------------------	-----------------------

Ca mai sus; c.l.e.

AR. 17 mm, 1,36 g ↖; puțin uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/38 (pl. VII, 10)

71. <i>Av.</i>	حان العادل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

Ca mai sus; c.l.e.

<i>Rv.</i>	صوب قریم ٦٩٨	Duriba Qrîm 698
------------	--------------------	-----------------------

Ca mai sus, fără c.l.e.

AR. 16 mm, 1,43 g ↘; puțin uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/42 (pl. VIII, 6).

72. *Av.* حان Chan
العا دل al-Adil
توقا Toqt
- Ca mai sus.
- Rv.* صرب Đuriba
قرم Qrîm
٩٨ 98
- Ca mai sus ; 98 pentru 698 h.
AR. 17 × 16 mm, 1,43 g κ ; puţin uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/37
(pl. VIII, 7).
73. *Av.* حان Chan
العا دل al-Adil
توقا Toqta
- Ca mai sus ; rău bătută.
- Rv.* صرب Đuriba
قرم Qrîm
٦٩٨ 698
- Ca mai sus.
AR.18 × 16 mm, 1,40 g ↗ ; uzată. BARPR, Inv. nr. 911/48 653
(pl. VIII, 1).
74. *Av.* خان Chan
العا دل al-Adil
توقا Toqta
- Ca mai sus ; batere normală.
- Rv.* صرب Đuriba
قرم Qrîm
٦٩٨ 698
- Ca mai sus.
AR. 17 mm, 1,41 g κ ; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/43 (pl. VIII, 8).
75. *Av.* حان Chan
العا دل al-Adil
توقا Toqta
- Ca mai sus.

<i>Rv.</i>	صرب قریم ۶۹۸	Duriba Qrîm 698 296
------------	--------------------	------------------------------

Ca mai sus.

AR. 17 × 16 mm, 1,39 g ↑; puțin uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/46 (pl. VIII, 9).

76. <i>Av.</i>	حان العاذل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

Ca mai sus.

<i>Rv.</i>	صرب قریم ۶۹۸	Duriba Qrîm 698
------------	--------------------	-----------------------

Ca mai sus.

AR. 17 mm, 1,37 g ↘; b.c. MIM, Inv. 654/II/44 (pl. VIII, 10).

77. <i>Av.</i>	حان العاذل توقتا	Chan al-Adil Toqt
----------------	------------------------	-------------------------

Ca mai sus.

<i>Rv.</i>	صرب قریم ۶	Duriba Qrîm 6
------------	------------------	---------------------

Ca mai sus; 98 din 698 șters.

AR. 17 × 16 mm, 1,37 g ↖; uzată. MIM, Inv. nr. 654/I/13 (pl. VIII, 2).

78. <i>Av.</i>	حان العاذل توقتا	Chan al-Adil Toqta
----------------	------------------------	--------------------------

Ca mai sus.

<i>Rv.</i>	صرب قریم ۹۸	Duriba Qrîm 98
------------	-------------------	----------------------

Ca mai sus; 98 pentru 698 h.

AR. 18 × 17 mm, 1,13 g ↖; b.c. MIM, Inv. nr. 654/I/12 (pl. VIII, 3).

79. Av.	حان	Chan
	العاذل	al-Adil
	توقر	Toqt

Ca mai sus; în exteriorul pătratului arabescuri.

Rv.	صرب	Ḍuriba
	قرم	Qrîm
	٦٩٨	698

AR. 16 × 17 mm, 1,40 g ↙; b.c.; excentrică pe rv. MIM, Inv. nr. 654/II/47 (pl. IX, 1).

Monede de tipul II, cu data neclară (690—695 h.).

80. Av.	صرب	Ḍuriba
	عاذل	... Adil
	توقنا	Toqta

C.p. + c.p. + c.l.e.; batere dublă av. + rv.; tamgaua de pe rv. bătută și pe av.

Rv.	صرب	Ḍuriba
	قرم	Qrîm
	٦١	61(?)

într-o figură cu șase lobi; batere dublă, în mijloc tamgaua (fig. 1, b), cu un punct interior C.p. + c.l.e.

AR. 18 × 19 mm, 1,38 g ↘; BARPR, Inv. nr. 911/48 650 (pl. VIII, 4).

81. Av.	حان	Chan
	العاذل	al-Adil

Ca mai sus; c.l. + c.p. + c.l.e.; restul legendei șters.

Rv. într-o figură cu șase lobi; tamgaua și legenda în mare parte șterse.

AR. 18 × 15 mm, 1,37 g ↓; uzată. MIM, Inv. nr. 654/I/15 (pl. VIII, 5).

C. Imitații ale dirhemilor Hoardei de Aur

82. Av.	حان	Chan
	العاذل	al-Adil
	توقنا

C.l. + c.p. + c.l.e. Legenda imitată de pe monedele emise de Toctai.

*Rv.*ص
ن

Tamgaua Hoardei de Aur (fig. 1,5), cu un punct în st. și o stea cu șase raze dedesubtul ei, într-o figură de șase lobi alcătuită dintr-o linie, un șirag de globule și iarăși o linie. Legenda imitată de pe monedele emise de Toctai. AR. 20 × 19 mm, 1,41 g ✓; uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/61 (pl. IX, 2).

83. *Av.*ب
ا
ن

C.l. + c.p.e. Ca mai sus.

*Rv.*ص
ن

Ca mai sus.

AR. 19 mm, 1,40 g ✓; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/60 (pl. IX, 3).

84. *Av.*ب
ا
ن

C.l. + c.p. + c.l.e. Ca mai sus.

*Rv.*ص
ن

Ca mai sus.

AR. 19 × 20 mm, 1,70 g ✓; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/59 (pl. IX, 4).

85. *Av.*ب
ا
ن

C.l. + c.p. + c.l.e. Ca mai sus.

*Rv.*ص
ن

Ca mai sus; punct în st. tamgalei (fig. 1, 8).

AR. 18 × 19 mm, 1,65 g ✓; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/58 (pl. IX, 5).

86. *Av.*

لاد
للعالم
للا

C.l. + c.p. Ca mai sus.

Rv.

ل
ل

Ca mai sus; sub tamga (fig. 1, 5) stea cu opt raze.

AR. 19 mm, 1,41 g ✓; pușin uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/64 (pl. IX, 6).

87. *Av.*

ل
ل
ل

C.l. + c.p.e. Ca mai sus.

Rv.

ل
ل

Ca mai sus.

AR. 18 mm, 1,42 g ✓; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/63 (pl. IX, 7).

88. *Av.*

ل
ل
ل

Ca mai sus.

Rv.

ل
ل

Ca mai sus; sub tamga, stea cu șase raze; sus în st. tamgalei un punct.

AR. 18 × 17 mm, 1,42 g ✓; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/62 (pl. IX, 8).

89. *Av.*

ل
ل
ل

Ca mai sus.

Rv.

ل
ل

+

Ca mai sus, dar tamgaua (fig. 1, 4) cu un punct inferior și fără stea și figura de șase lobi alcătuită numai dintr-o linie și un șir de globule.

AR. 18 × 19 mm, 1,30 g ✓; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/65 (pl. IX, 10).

90. *Av.*

ل ا ن
ل ا ل ا ل
د

C.l. + c.p. + c.l.e. Ca mai sus; legenda ștearsă în câmpul inferior.

Rv.

س
ر

Ca mai sus, dar tamgaua (fig. 1,9) fără punct interior; figura de șase lobi dintr-o linie, un șirag de globule și iarăși o linie.

AR. 16 × 18 mm, 1,45 g ↓; ruptă; descentrată. MIM, Inv. nr. 654/II/54 (pl. IX, 10).

91. *Av.*

ل ا ن
ل ا ل
س ر

Ca mai sus. C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv.

س
ر

Ca mai sus; tamgaua ca în figura 1, 6.

AR. 16 × 18 mm, 1,65 g ↗; b.c. MIM, Inv. nr. 654/II/35 (fig. 2, 1).

Fig. 2. — Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni.

92. *Av.*

ل ا ن
ل ا ل
س ر

Ca mai sus. C.l. + c.p. + c.l.e.

Rv.

س
ر

Ca mai sus; tamgaua cu un punct interior.

AR. 18 × 19 mm, 1,40 g ↖; puțin uzată. MIM, Inv. nr. 654/II/36 (fig. 2, 2).

III

S-a arătat mai sus că monedele provenind din tezaurul de la Oțeleni fac parte din 3 categorii distincte, inegale ca repartiție. În prima categorie intră cele două piese de aur bizantine; a doua categorie cuprinde dirhemii de argint ai Hoardei de Aur, iar a treia include imitații ale dirhemilor bătuți de Toctai. Câteva constatări de ordin strict numismatic cu privire la aceste monede de proveniență atât de diferită ni se par necesare.

Hyperperii bizantini de Niceea⁹ reprezintă emisiuni ale lui Ioan Vatatzes, deși, după cum s-a văzut, numele împăratului emitent nu reiese din legenda cu totul ștearsă a acestor monede. Primul exemplar constituie o variantă semnalată în cunoscutul catalog al Muzeului Britanic, redactat de Wroth¹⁰, în vreme ce exemplarul următor, cu semiluna ca semn distinctiv, pare a fi inedit. Faptul că acest semn se mai întâlnește pe alte două monede, ale căror legende cuprind incontestabil numele lui Ioan Vatatzes¹¹, ne-a determinat să atribuim și piesele din tezaurul de la Oțeleni aceluiași împărat¹².

Sub raportul greutatei, perperii în discuție sînt deficitari, cîntărind numai 3,49, respectiv 3,47 g; față de greutatea teoretică a monedei de aur bizantine, care era, potrivit cercetărilor mai recente, de 4,42 g¹³, lipsește aproape un gram. Greutatea monedelor din tezaurul de la Oțeleni este mult inferioară și în raport cu greutatea medie de 4,30 g a pieselor bătute de Ioan Vatatzes¹⁴. Diferența în minus se datorește atât titlului inferior — 650‰ — pe care îl au aceste monede, cât și faptului că marginea lor a fost tăiată, flanul fiind astfel micșorat prin preluarea unei cantități apreciabile de metal prețios. Diametrul acestor piese a fost redus, în consecință, la numai 22—23 mm față de 25—28 mm, mărimea normală. Alterarea titlului monedelor de aur sub Ioan Vatatzes este un fapt istoricește dovedit, fiind semnalat de izvoare contemporane¹⁵. După aceste izvoare, Vatatzes ar fi bătut *nomismata* de aur cu un conținut de numai 2/3 părți de aur fin, adică de titlul 666‰, apropiat celui constatat pentru monedele din tezaurul nostru. Examinarea altor piese, păstrate în colecția Cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei R.P.R. sau a Muzeului de istorie a orașului București, ne-a oferit însă titluri variind între 750 și 850‰, deci mult superioare¹⁶. Problema rămîne încă deschisă pentru cercetări viitoare.

⁹ Moneda bizantină de aur denumită pînă în secolul al VI-lea *solidus*, apoi *nomisma*, capătă, începînd de pe la anul 1093, numele de *hyperper*, grec. ὑπερπερον lit. (subînțeles χρυσός...): (aur) trecut prin foc, aur afinat prin topiri succesive; lat. *aurum coctum et recoctum*. Cf. Fr. Fr. von Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin-Leipzig, 1930, s.v. Iperpero; mai nou, Tommaso Bertelè, *L'iperpero bizantino dal 1261 al 1453*, în *Rivista italiana di Numismatica*, vol. V, seria a V-a, LIX (1957) și extras, Perugia, f.a., p. 2.

¹⁰ Wroth III, nr. 9.

¹¹ Un exemplar, AV. 21 mm, 2,90 g, cu semiluna; alt exemplar, AV. 25 mm, 4,02 g (cu toartă și verigă de atrnat), avînd în cîmpul dr. al reversului o cruce deasupra unei semilune; ambele piese în colecția Cabinetului numismatic al Bibl. Acad. R.P.R., înreg. nr. 1 652.

¹² Anterior, întemeindu-ne tocmai pe existența acestui semn distinctiv, neîntîlnit pînă acum pe monede emise de Ioan Vatatzes, am atribuit cele două

piese din tezaurul de la Oțeleni lui Theodor al II-lea Ducas Lascaris (1254—1258), ale cărui emisiuni sînt mult mai rare și deci mai puțin cunoscute. Cf. Octavian Iliescu, *Monede tătărești, loc. cit.*, p. 270. Examinarea pieselor semnalate *supra*, în nota 11, recent achiziționate, ne-a determinat să rectificăm această atribuire.

¹³ Cf. Tommaso Bertelè, *op. cit.*, p. 2.

¹⁴ Această medie a fost calculată pe baza greutateii a 23 de exemplare, cîntărind între 4,748 și 3,731 g (Wroth III, nr. 1—20, 22—24). S-a omis din calcul piesa nr. 21, de argint, reprezentînd, după autorul citat, un fals vechi.

¹⁵ G. Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, ed. Bonn, p. 493—494.

¹⁶ Examinarea titlurilor acestor monede s-a făcut de către ing. Emil Petrescu de la Banca de Stat a R.P.R., căruia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

Nu lipsită de importanță este și constatarea că monedele bizantine din tezaurul de la Oțeleni au circulat și au fost tezaurizate având diametrul micșorat și deci greutatea redusă prin efectul sustragerii unei cantități apreciabile de aur. Cantitatea de aur luată în acest mod era topită și utilizată ca metal prețios, în vreme ce moneda roasă reîntra în circulație. La această practică, atestată vreme îndelungată în cadrul economiei feudale, face aluzie un document genovez de la finele secolului al XIII-lea : o cantitate de aur provenită din *taiaturis iperperorum* figura într-un inventar dresat la Pera la 19 septembrie 1281 și consemnând bunurile rămase la moartea unui oarecare Oberto di Bozzolo¹⁷. E de observat că o astfel de practică nu ar fi avut nici un rost dacă moneda tratată în modul acesta nu ar fi fost de bună calitate, deoarece numai într-un asemenea caz se putea câștiga atât prin sustragerea aurului, cât și prin trecerea mai departe în circulație a piesei respective. Observăm de altfel că monedele din tezaurul de la Oțeleni au greutatea apropiată de aceea a monedelor de aur italiene : florinul și genovinul, create în 1252 și având o greutate de 3,53 g, și ducatul venețian, emis în 1284, cu o greutate de 3,559 g. Este locul să ne întrebăm dacă reducerea perperului bizantin la o greutate apropiată de aceea a monedelor italiene reprezintă o coincidență întâmplătoare sau s-a făcut în mod voit. În stadiul actual al cercetărilor, soluția acestei probleme nu pare a fi fost găsită¹⁸.

În ce privește dirhemii Hoardei de Aur, am văzut că în componența tezaurului intră următoarele emisiuni :

Numele hanului emitent	Monetăria	Data emisiunii în anii hegirei	Nr. ex.
Tuda Mangu	Qrîm	683	1
Tula Buga	"	686	6
" "	"	687	1
" "	neîndicată	68x	1
" "	indescifr.	f. dată	1
" "	Sarai	" "	4
Toctai	indescifr.	" "	1
"	Qrîm	690	32
"	"	691	4
"	"	695	8
"	"	indescifr.	2
"	"	690—695	
"	"	698	18

Cu excepția a patru piese bătute la Sarai sub Tula Buga și a altor trei exemplare al căror loc de emisune nu este indicat, toate celelalte monede tătărești de la Oțeleni au fost bătute la Qrîm, azi Starîi Krim, în Crimeea.

Greutățile medii ale acestor monede variază în modul următor : Tuda Mangu (1 exemplar) : 1,26 g ; Tula Buga (13 exemplare) : 1,35 g ; Toctai (65 de exemplare) : 1,38 g. Greutatea dirhemului Hoardei de Aur se menține deci aproape constantă pînă la finele secolului al XIII-lea¹⁹.

¹⁷ G. I. Brătianu, *Vicina I*, în *Bulletin de la Section historique* (de l'Académie Roumaine), X, 1923, p. 185, nr. XXXIII.

¹⁸ Problemele amintite aici vor fi reluate în mod mai amplu într-o lucrare privitoare la rolul perperului bizantin în economia monetară a societății de la

Dunărea de Jos din a doua jumătate a secolului al XIII-lea și pînă la sfârșitul celui următor.

¹⁹ Greutatea medie a dirhemului Hoardei de Aur era de 1,5 g ; Fr. v. Schrötter, *op. cit.*, s.v. Dirhem, p. 147.

Anul de batere, exprimat în era hegirei, figurează de regulă pe dirhemii Hoardei de Aur din tezaurul de la Oțeleni. Uneori indicația este incompletă, astfel : 69 pentru 690 ; 61 pentru 691 ; 5 pentru 695 ; 98 pentru 698. Alteori, această indicație e greșită : 283 în loc de 683 ; 66 în loc de 690. Întrucît cele mai multe variante întîlnite în tezaurul de la Oțeleni nu sînt descrise în repertoriile clasice de monede tătărăști care ne-au fost accesibile²⁰, determinarea datei de emisiune în cazurile arătate mai sus s-a făcut în funcție de tipul monetar respectiv. Astfel, remarcăm că dirhemii lui Toctai, bătuti în anii hegirei 690 — 695 inclusiv, au legenda aversului închisă în cerc, iar tamgaua și legenda de pe revers închise într-un cadru hexalobat. Începînd din acest an, tipurile monetare sînt închise într-un pătrat de linii globulate. Această particularitate ne-a permis să datăm toate monedele cu data greșită sau incompletă (inclusiv cele de la numărul 80 — 81) și avînd tipurile închise în cerc, respectiv în cadru hexalobat, din perioada 690 — 695.

A treia categorie a monedelor ce intră în componența tezaurului de la Oțeleni este formată de imitațiile executate după dirhemii Hoardei de Aur. În total sînt 11 exemplare, avînd o greutate medie de 1,46 g, deci superioară celei a dirhemilor tătărăști de la sfîrșitul secolului al XIII-lea. Ca tipuri, aceste imitații le reproduc pe cele ale monedelor bătute de Toctai între anii 690 și 695 h., avînd pe revers tamgaua într-un cadru hexalobat. Legendele, mult deformate, vădesc completa necunoaștere a textului arab de pe monedele originale, iar prezența semnului crucii, fără nici un rost, pe cîteva exemplare (nr. 86, 88) poate constitui, după părerea noastră, un indiciu că aceste imitații s-ar datora genovezilor din Crimeea²¹.

IV

Ne propunem să examinăm în rîndurile următoare cîteva aspecte de ordin istoric și economic ce pot fi desprinse din studiul tezaurului descoperit la Oțeleni.

Monedele de aur ale imperiului de Niceea — hyperperi sau perperi — nu apar pentru prima oară într-o descoperire monetară efectuată în țara noastră. Cu alt prilej am semnalat o monedă similară, bătută de împăratul Ioan Vatatzes și găsită în comuna Pietroasele, raionul Mizil²². Perperi bătuti la Niceea în timpul aceluiași împărat s-au mai găsit și în alte

²⁰ Pentru identificarea monedelor am folosit următoarele lucrări : Fraehn, *op. cit.* ; Stanley Lane-Poole, *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum*, VI, *The Coins of the Mongols*, London, 1881. Lipsei unor instrumente adecvate i se datorește descifrarea adesea greoale a acestor monede ; pe alocuri, ea trebuie primită cu oarecare rezerve.

²¹ Statutele Perei (1304) și ale Gazariel (1316) interziceau genovezilor din Crimeea să bată monedă proprie ; cf. G. Schlumberger, *Numismatique de l'Orient latin*, Paris, 1878, p. 463—464. E probabil, totuși, ca împotriva acestei interdicții genovezii să fi imitat moneda tătărăască de argint încă de la sfîrșitul secolului al XIII-lea, spre a obține astfel numerarul necesar desfășurării activității lor comerciale. În săpăturile

arheologice de la Bolgar au apărut de asemenea imitații ale monedelor Hoardei de Aur ; aici însă originalele imitate sînt mai tîrzii, datînd din perioada 1321—1359 ; cf. S. A. Ianina, *Джусуцидские монеты из раскопок и сборов куйбышевской экспедиции в Болгарах в 1946—1952 гг.*, în *МИА*, 42, Moscova, 1954, p. 456—457 ; *Джусуцидские монеты из раскопок и сборов куйбышевской экспедиции в Болгарах в 1953—1954 гг.*, *ibidem*, 61, Moscova, 1958, p. 401,414 ; *Джусуцидские монеты из раскопок и сборов куйбышевской экспедиции в Болгарах в 1957 году*, *ibidem*, 80, Moscova, 1959, p. 221.

²² Octavian Iliescu, *Însemnări privitoare la descoperiri monetare (II)*, în *SCN*, II, 1958, p. 455, nr. 18.

locuri, mai ales de-a lungul Dunării : în regiunea oraşului Turnu-Severin, apoi la Băbăiţa, raionul Alexandria, la Novaci, raionul Drăgăneşti-Vlaşca ; de aici provin două monede, găsite probabil împreună²³ ; mai departe, la Păcuiul lui Soare,²⁴ trecînd apoi în Dobrogea, la Isaceea²⁵ şi Enisala. De asemenea, tezaurul descoperit în primăvara anului 1957 în Balta Brăilei, pe teritoriul satului Stoenesti (com. Dăieni, raionul Hîrşova), cuprinde un număr de 22 de monede bizantine, emisiuni ale împăraţilor Ioan Vatatzes şi Theodor al II-lea de la Niceea²⁶. Cele mai multe dintre descoperirile menţionate aici sînt inedite ; ele vor fi examinate pe larg în cadrul unui studiu mai amplu consacrat rolului îndeplinit de perperul bizantin în viaţa economică de la Dunărea de Jos de pe la mijlocul secolului al XIII-lea şi pînă la sfîrşitul celui următor. Anticipînd asupra rezultatelor obţinute şi limitîndu-ne la examinarea perperilor de Niceea, vom sublinia deocamdată importanţa economică a acestei monede — singura monedă bizantină de aur timp de aproape şase decenii²⁷ — nu numai la Dunărea de Jos, dar şi în întregul sud-est european ca şi în Orientul Apropiat²⁸. Faptul că după cucerirea Constantinopolului de către principii latini ai cruciadei a IV-a — agenţi docili ai expansiunii economice şi politice a Veneţiei — au continuat să se bată monede bizantine de aur în capitala uneia dintre părţile dezmembrate ale Imperiului bizantin a avut o covîrşitoare importanţă pentru soarta perperului, ca monedă de comerţ internaţională. Acestui factor — insuficient studiat, după părerea noastră, pînă astăzi — i se datoreşte folosirea perperului bizantin în afacerile comerciale pînă tîrziu, în ajunul cuceririi Constantinopolului de către Mohamed al II-lea²⁹.

Dirhemul de argint al Hoardei de Aur, emis pentru prima dată în timpul hanului Berke (1256—1266)³⁰, reprezintă de asemenea o monedă care a jucat un rol important în comerţul oriental pînă la mijlocul secolului al XIV-lea. Documentele coloniilor genoveze de la Pera şi Caffa menţionează frecvent aceşti dirhemi sub denumirea de aspri „barichati”³¹. În raport cu perperul bizantin, zvoarele documentare contemporane înregistrează următoarele parităţi : în 1281, la Pera (Constantinopol), un perper *ad sagium Constantinopolitanum*³²

²³ Cf. Constantin Preda, *Monede găsite la Novaci (reg. Bucureşti)*, în *SCN*, III, 1960, p. 475, nr. 30 şi 31 (acolo atribuite lui Ioan al II-lea Comnenul).

²⁴ Inedită ; comunicată de prof. Ion Nestor (moneda a fost determinată ca atare de către autorul acestor rînduri). Alte două monede, emise de Ioan Vatatzes, s-au găsit ulterior în acelaşi loc (Informaţie Petre Diaconu).

²⁵ Cf. Emil Condurachi, *Un nou tezaur de monede bizantine*, în *Buletin ştiinţific*, Academia R.P.R., seria C, 2(1949), p. 163—167 ; dintr-un număr de circa 70 de piese au fost cercetate numai zece exemplare, două fiind bătute de Ioan Vatatzes, iar restul reprezentînd emisiuni dintre anii 1295 şi 1320 ale împăraţilor asociaţi Andronic al II-lea şi Mihail al IX-lea din dinastia Paleologilor.

²⁶ Cf. B. Mitrea, *Descoperiri recente de monede antice pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, în *SCIV*, IX, 1958, 1, p. 155 (atribuite lui Ioan al II-lea Comnenul).

²⁷ Pentru Imperiul bizantin de Thessalonica (1222—1243, despotat pînă la 1246), se cunosc numai monede de argint şi de bronz ; Eplurul, altă parte dezmembrată a Imperiului bizantin după cruciada a IV-a, bate în perioada 1205—1214 numai monede de bronz ;

emisiuni ulterioare ale acestui „despotat” nu sînt cunoscute. În sfîrşit, Imperiul de Trebizunda (1204—1461) emite de asemenea numai monede de argint şi de bronz. Pentru toate aceste date, cf. Wroth III, *passim*.

²⁸ Aceasta rezultă din descoperirile monetare răs-pîndite pe o arie foarte întinsă. Cf. Sawyer Mc. A. Mosser, *A Bibliography of Byzantine Coins Hoards*, în colecţia *Numismatic Notes and Monographs*, nr. 67, New York, 1935, *passim*.

²⁹ Cf. Tommaso Bertelò, *op. cit.*, p. 2—3 şi *passim*.

³⁰ Cf. S. A. Ianina, *op. cit.*, în *MIA*, 61, Moscova, 1958, p. 394—399.

³¹ *Barichati*, de la Berke : arab. Baracha, numele primului han emitent. Cf. G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 462.

³² *Ad sagium Constantinopolitanum* : după etalonul de Constantinopol. E vorba de emisiunile constantinopolitane ale lui Mihail al VIII-lea Paleologul, de tipul Wroth 1 şi 2, în greutate de 4,061—4,360 g ; W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, II, London, 1908, p. 608—610. Titlul acestor monede era de 645⁰/₁₀₀ ; cf. T. Bertelò, *op. cit.*, p. 4.

echivala cu 14 aspri *barichati*³³; la 1289, la Caffa, același perper era scotit 16 1/2 aspri *barichati*³⁴.

Studiul descoperirilor de monede tătărăști datînd din perioada 1256 — 1310 ne oferă, pe de altă parte, date importante cu privire la circulația acestor monede în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și în primul deceniu al celui următor. Analiza materialului extrem de bogat, adunat și coordonat cu mare migală de către cercetătorul sovietic G.A. Fedorov-Davidov³⁵, ne permite să constatăm că în perioada citată — din care datează și tezaurul de la Oțeleni — descoperirile de monede tătărăști pe teritoriul U.R.S.S. se grupează astfel: în regiunea mijlocie și inferioară a Volgăi, — nouă descoperiri; în Crimeea, — una singură; pe Nistrul mijlociu și inferior, — cinci descoperiri³⁶.

În țara noastră, monede emise de Hoarda de Aur în a doua jumătate a veacului al XIII-lea s-au mai găsit în Moldova (în afară de descoperirea de la Oțeleni, care face obiectul prezentei lucrări) la Părtești de Jos, raionul Gura Humorului, și la Hlincea, com. Ciurea, raionul Iași; în Dobrogea, astfel de monede s-au găsit în cuprinsul raionului Tulcea, apoi la Mangalia și la Cernavoda; în Oltenia, e semnalată descoperirea de la Calopăru, raionul Segarcea; în sfîrșit, în Banat, la Obad, com. și raionul Ciacova, s-au găsit astfel de monede într-un tezaur datînd de pe la mijlocul secolului al XIV-lea³⁷. Repartiția geografică a acestor descoperiri ne arată că la cele trei zone de circulație intensă a monedelor Hoardei de Aur identificate pe teritoriul U.R.S.S. trebuie să adăugăm o a patra zonă, înglobînd Moldova și Dobrogea, regiuni în care prezența acestor monede e mai puternică³⁸. În aceste regiuni s-au descoperit atît dirhemi de argint, cît și piese mărunte de bronz, fapt care dovedește întrebuintarea curentă a acestor monede. În Moldova mai ales, monedele tătarilor au înlocuit de la o vreme emisiunile bizantine, a căror pătrundere nu mai este atestată local de la începutul secolului al XI-lea și pînă la apariția perperilor de Niceea, prezenți în tezaurul de la Oțeleni. Se poate deci vorbi de un rol economic împlinit, aici, ca și la gurile Dunării, de către moneda Hoardei de Aur, vehiculată de negustorii străini (mai ales genovezi) în cadrul marelui comerț oriental. Acest rol însă nu a durat mult timp; așa cum am arătat în altă parte³⁹, datorită unor împrejurări de ordin politic și economic, moneda Hoardei de Aur și-a pierdut importanța spre sfîrșitul secolului al XIV-lea, cînd declinul statului feudal mongol întemeiat de Batu se accentuează. În această vreme apar de altfel și primele emisiuni monetare ale Moldovei, emisiuni care vor servi nu numai schimburilor interne, dar uneori și ca monedă de circulație internațională.

Ultima problemă ce urmează a ne preocupa în cadrul acestei lucrări este aceea a determinării împrejurărilor istorice în care s-au produs acumularea și ascunderea tezaurului de la Oțeleni. Numărul mare al monedelor descoperite

³³ G. I. Brătianu, *Actes des notaires génois de Pétra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281—1290)*, București, 1927, p. 132, doc. nr. XCI.

³⁴ *Ibidem*, p. 225, doc. nr. CCXXXII.

³⁵ G. A. Fedorov-Davidov, *Клады доисламских монет. Основные периоды развития денежного обращения в Золотой Орде в Нумизматика и эпиграфика*, I, 1960, p. 94—192.

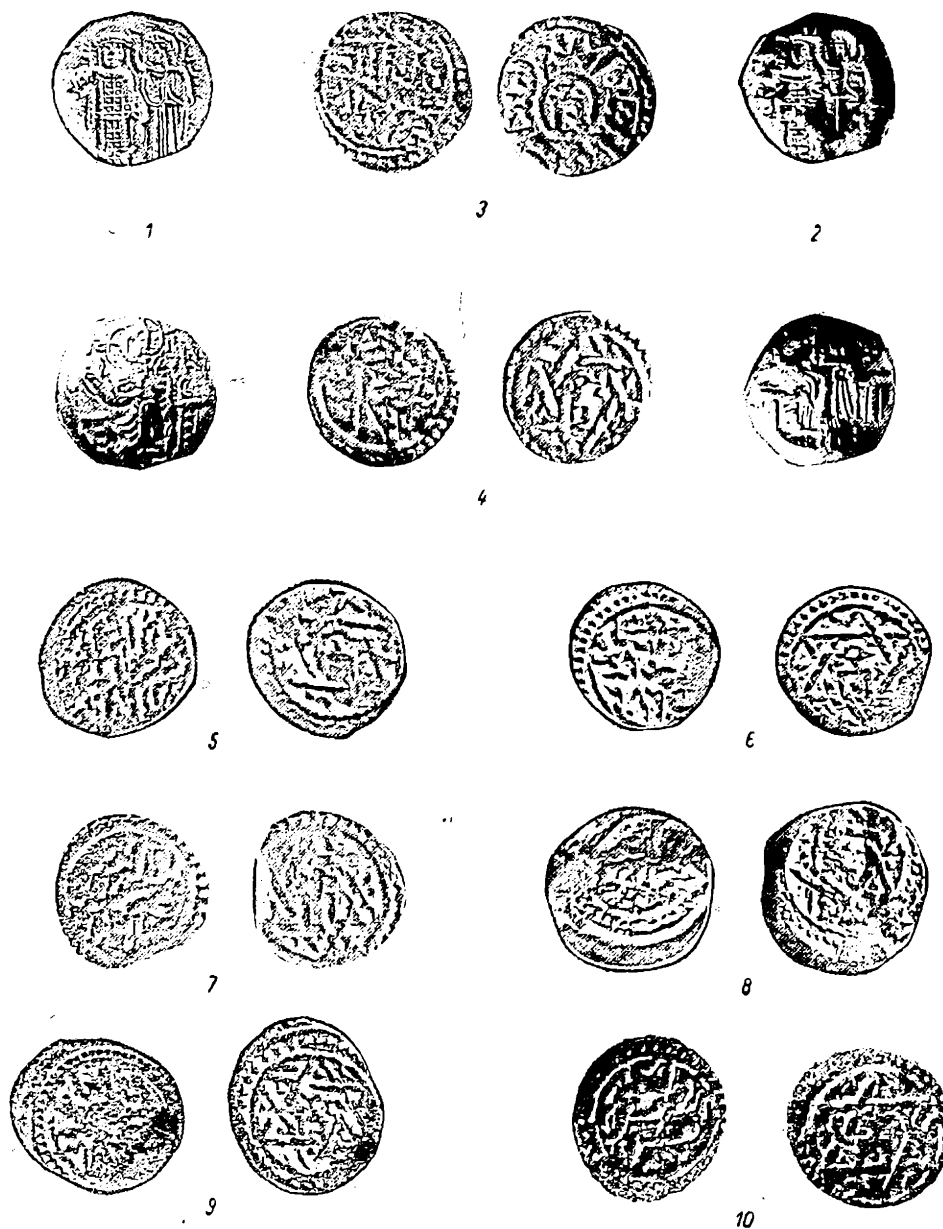
³⁶ *Ibidem*, p. 131—133, descoperirile monetare.

³⁷ Cele mai vechi monede tătărăști descoperite în săpăturile arheologice de la Orhelul Vechi (R.S.S. Moldovenească) datează din domnia hanului Uzbek. Cf. L. L. Polevoi, *Монеты из раскопок Старого Орхеля (1947—1956)*, în *Материалы и исследования по археологии юго-запада СССР и Румынской Народной Республики*, Chișinău, 1960, nr. 9—13, p. 330—331.

³⁸ Pentru toate aceste descoperiri, cf. Octavian Iliescu, *Monede tătărăști*, loc. cit., p. 268—273.

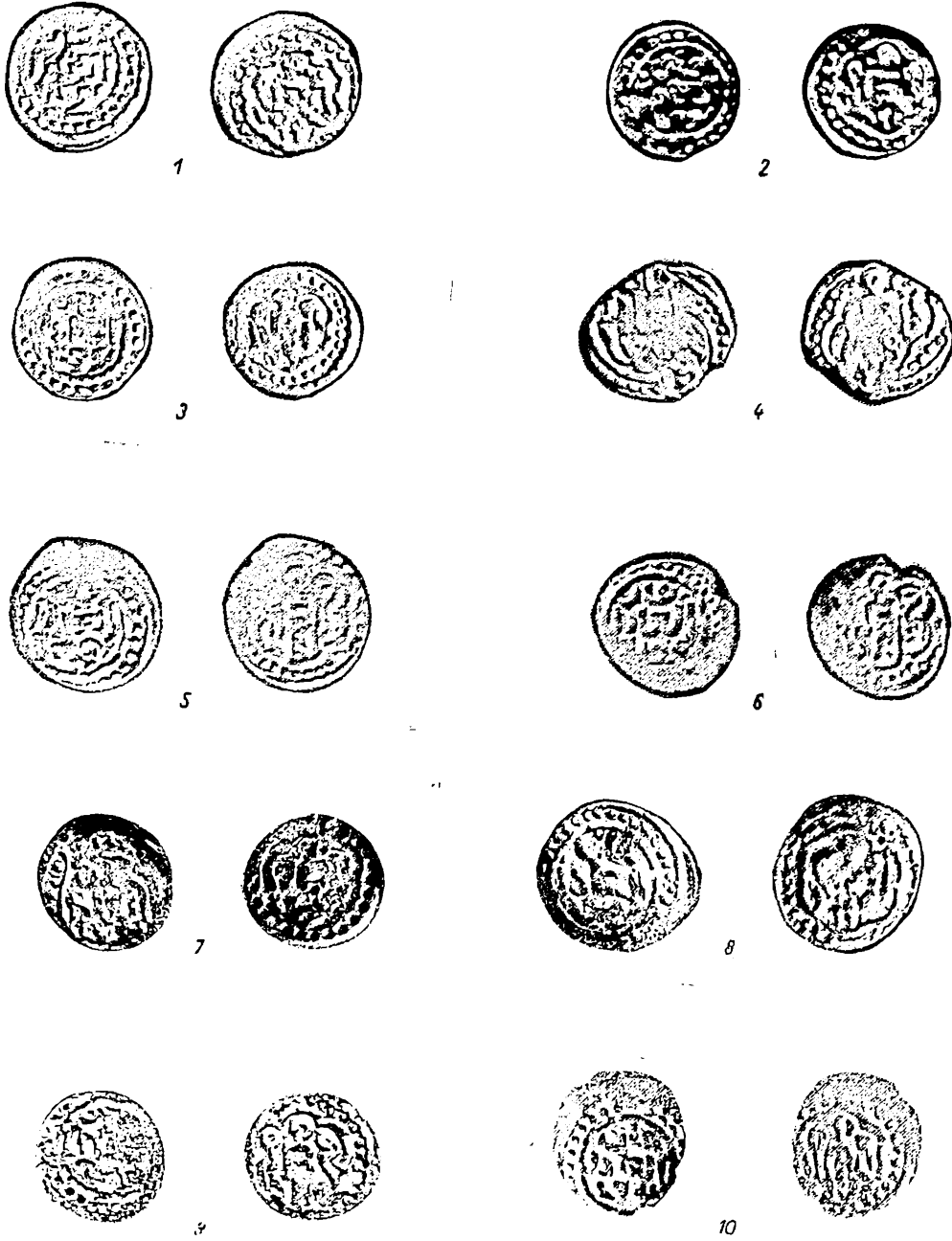
³⁹ *Ibidem*, p. 267—268.

PLANȘA I

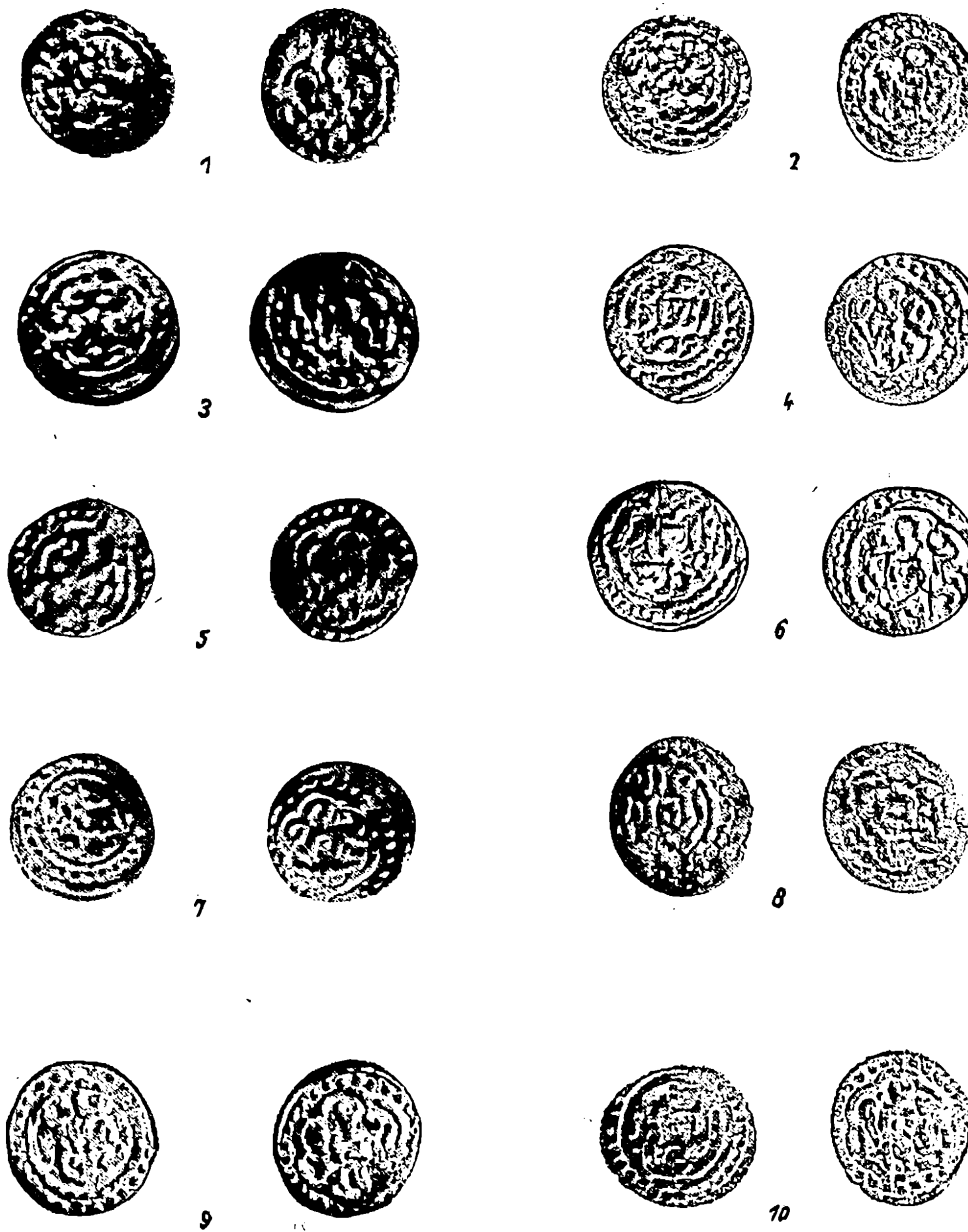

PI. I—IX. — Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni.

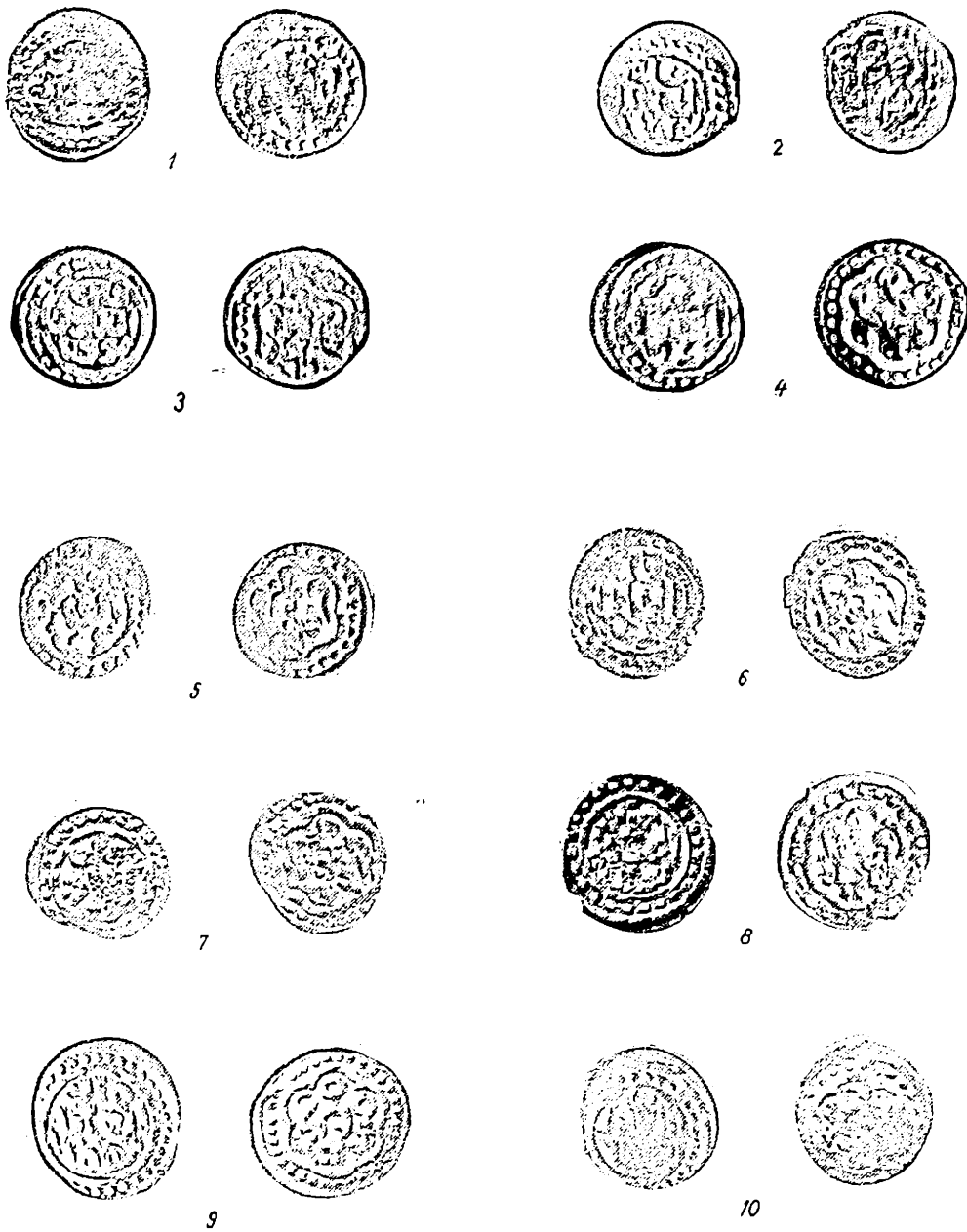
PLANȘA III

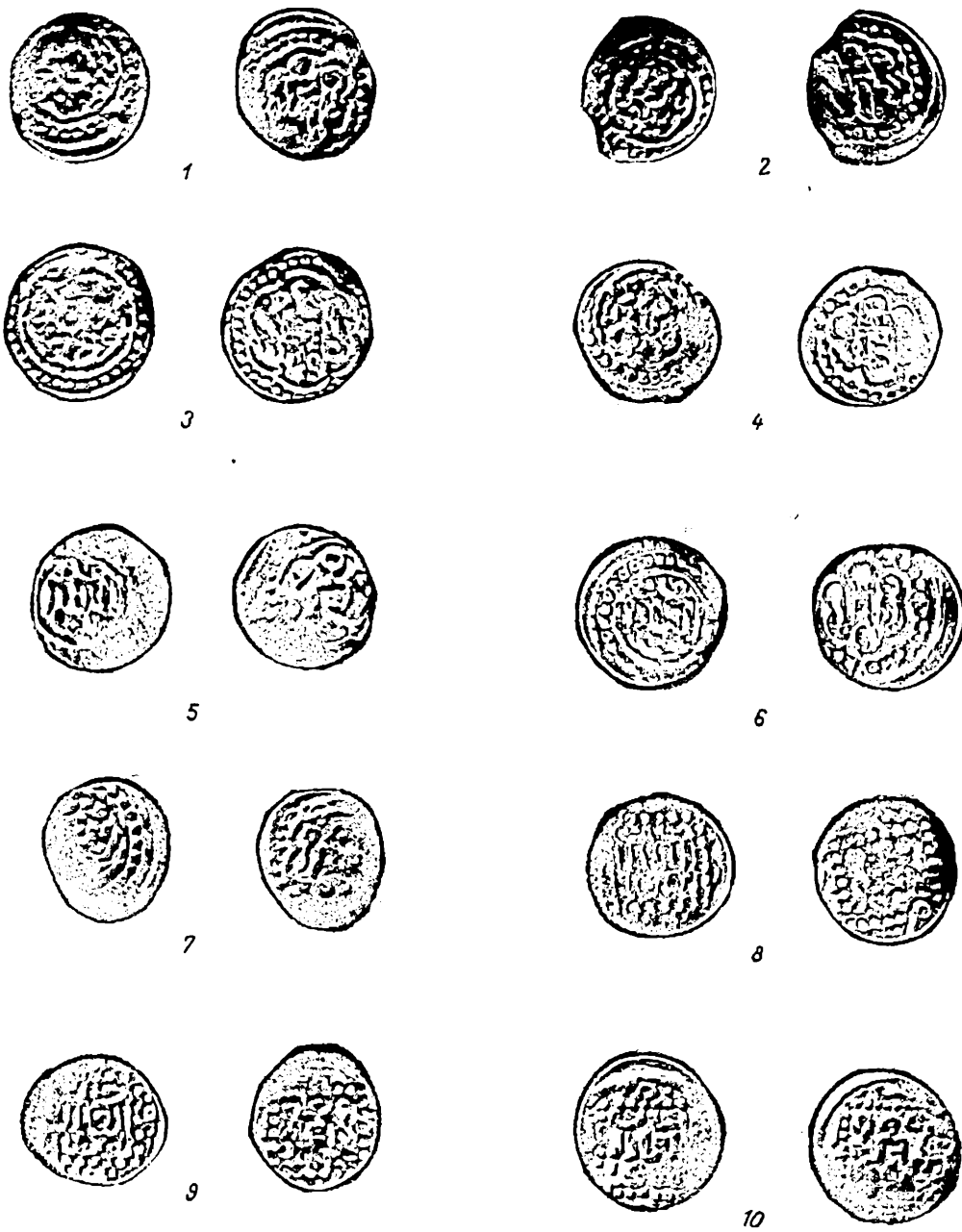
PLANȘA IV

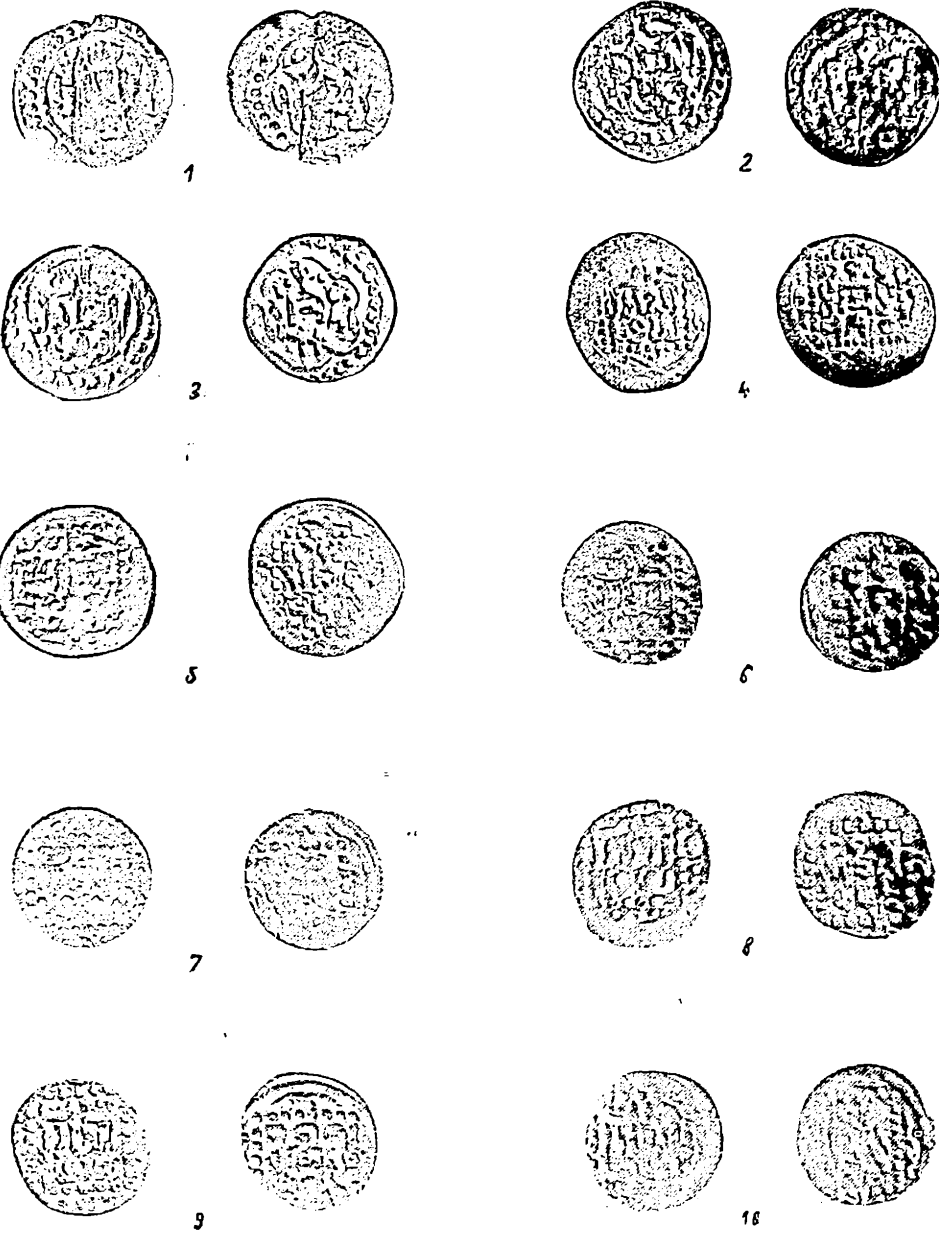
PLANȘA V

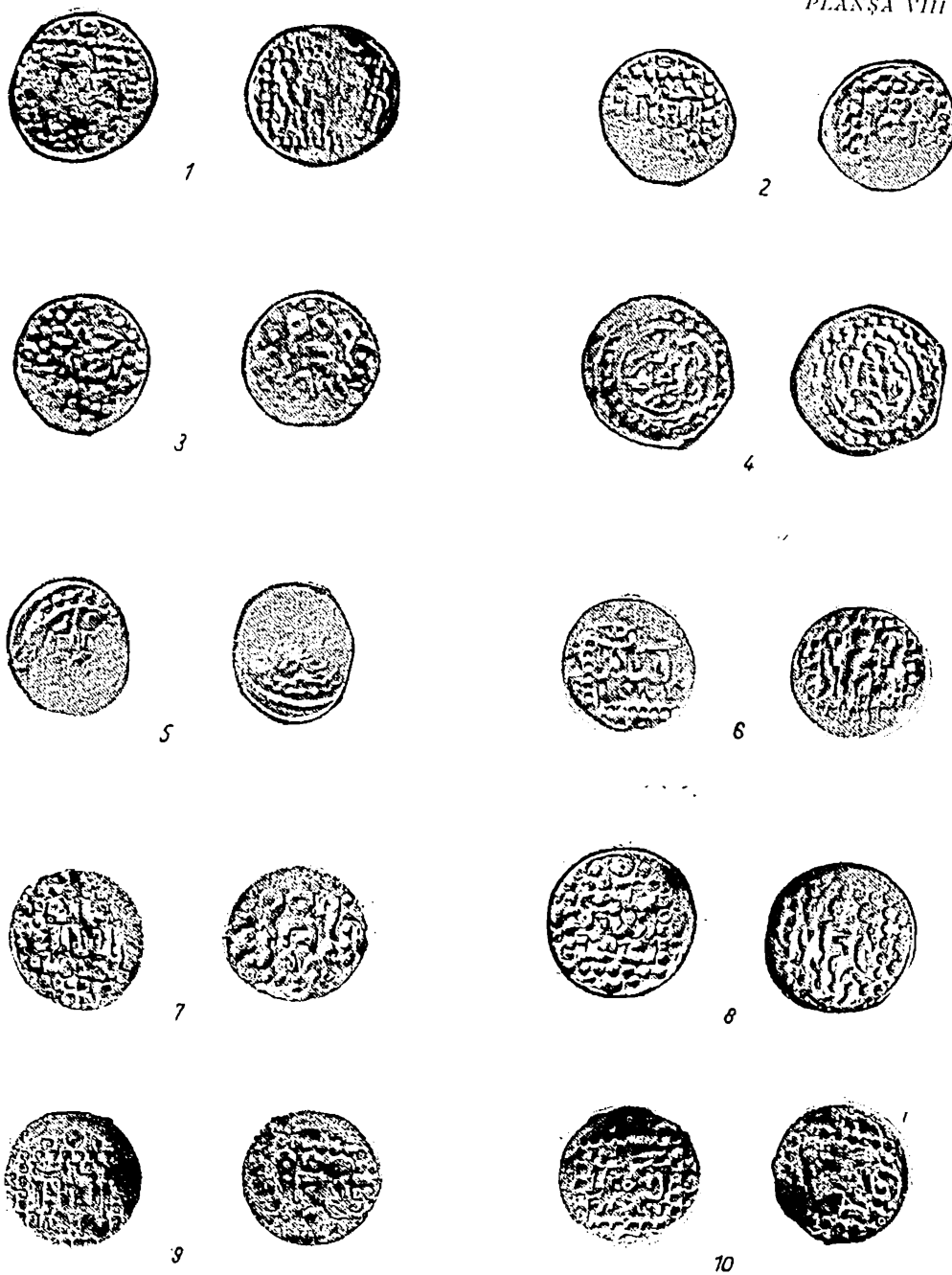
PLANȘA VI

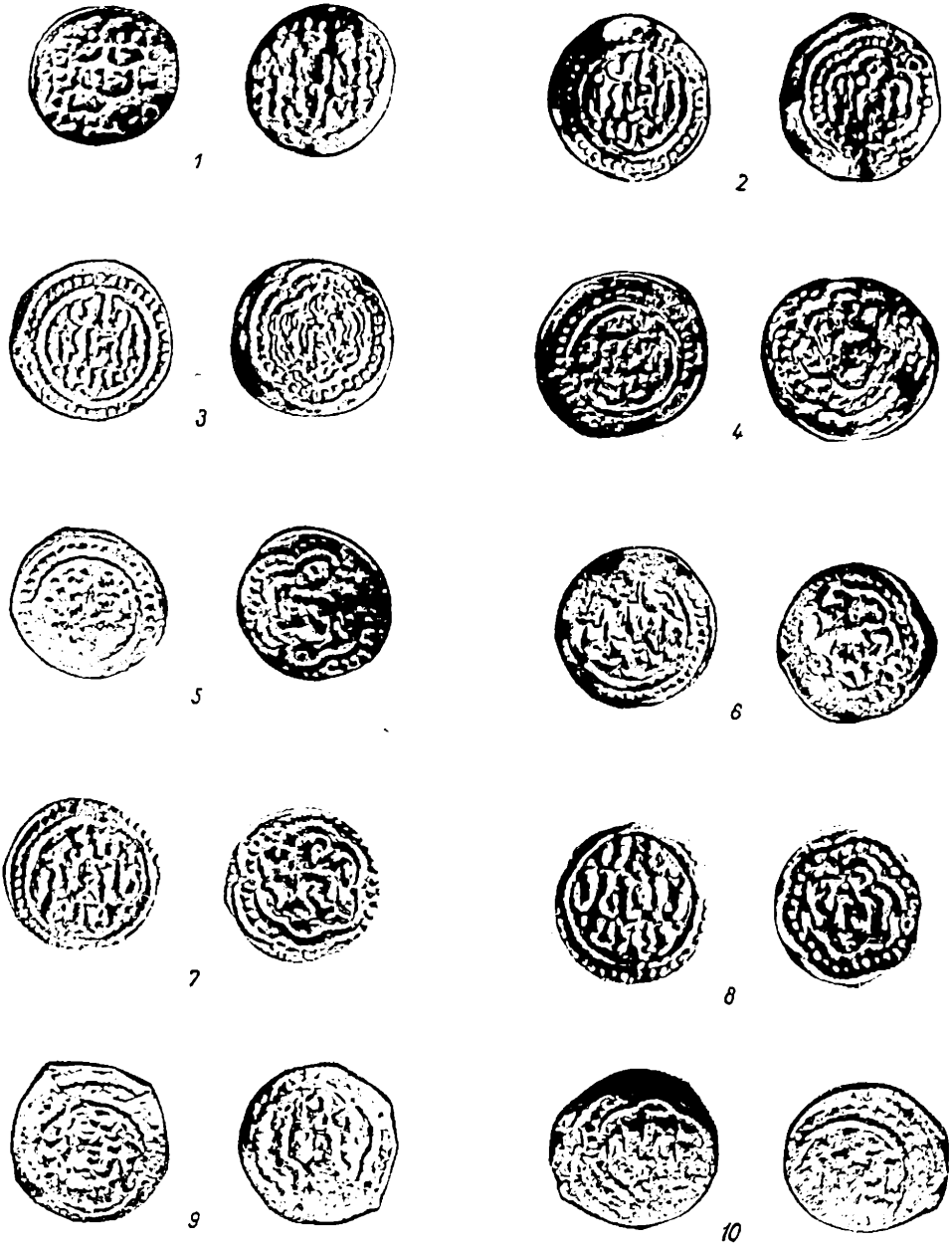
PLANȘA VII

PLAȘA VIII

PLANȘA IX

— circa 300—400 de piese, dintre care s-au salvat doar o mică parte — precum și bogăția și varietatea obiectelor de podocabă îngropate împreună cu aceste monede sînt o dovadă a situației economice înfloritoare de care s-a bucurat cel care le-a ascuns. Stăpînitor local — unul dintre aceia cu care negustorii genovezi de la Vicina întrețineau relații de schimb, — sau negustor străin în trecere pe meleagurile Oțelenilor, faptul e greu de stabilit pe baza documentării de care dispunem pentru moment. O dovadă hotărîtoare ar fi putut fi surprinsă, eventual, în cazul în care s-ar fi efectuat o cercetare arheologică la fața locului imediat după descoperirea tezaurului. Acest lucru însă nu s-a realizat.

În împrejurările arătate, sîntem nevoiți să recurgem la faptele ce se pot culege din alte izvoare istorice ale vremii. Izvoarele documentare și narative ale sfîrșitului secolului al XIII-lea, oricît ar fi de puține, oglindesc totuși în suficientă măsură două fenomene cu repercusiuni puternice la Dunărea de Jos : pe de o parte, slăbirea puterii Hoardei de Aur, ca urmare a creșterii rolului centrifugal al marilor feudali în dauna autorității hanului ; pe de altă parte, dezvoltarea comerțului genovez de-a lungul litoralului nordic și vestic al Mării Negre. În acest cadru istoric — îndeajuns de cunoscut, spre a nu mai insista asupra desfășurării faptelor semnalate mai sus⁴⁰ — și ca un reflex al procesului de dezvoltare economică a societății de pe teritoriul Moldovei, au putut avea loc acumularea și ascunderea tezaurului de la Oțeleni. Studiarea temeinică a descoperirilor monetare datînd din această vreme ne va permite să formulăm concluzii mai precise în cadrul unor viitoare cercetări.

OCTAVIAN ILIESCU

МОНЕТЫ ИЗ КЛАДА, НАЙДЕННОГО В ОЦЕЛЕНИ

(р.-н.Хуш, обл. Яссы)

РЕЗЮМЕ

Из клада, найденного в 1921 г. в Оцелени, в котором было около 300—400 монет и различных украшений, сохранились через 30 лет после находки 92 монеты, 3 браслета и 3 серебряные серьги. Украшения вошли в коллекцию яесского Музея истории Молдовы, монеты же находятся как в этом музее, так и в Нумизматическом кабинете Библиотеки Академии РНР.

92 монеты клада из Оцелени распределяются следующим образом:

2 золотые византийские монеты, номизмата или гиперпери чеканки Никейской империи, относящиеся к правлению Иоанна Ватаца (1222—1254 гг.).

79 серебряных монет, татарских дирхемов чеканки ханов Золотой Орды Тудаменгу (1230—1287 гг.) — 1 экз.; Тулабуги (1287—1290 гг.) — 13 экз. и Тохты (1290—1311 гг.) — 63 экз.; древнейшая монета относится к 683 году хиджры, а самые поздние — к 698 году.

На 11 серебряных монетах, являющихся имитациями татарских дирхемов, в соответствии с оригиналами вычеканено имя хана Тохты.

После описания этих монет автор высказывает ряд соображений нумизматического порядка о трех категориях вышеупомянутых монет. Он указывает, что проба

⁴⁰ Cf. cu privire la rolul jucat de Nogai și tulburările politice și financiare cauzate în stînul Hoardei de Aur de înlăturarea lui, B. D. Grekov și A. I. Iakovovski, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953,

p. 81, 85; iar pentru istoria comerțului genovez la Dunărea de Jos, B. Cămpina, *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în secolele XIII—XV*, în *Studii*, 6 (1953), I, p. 191—236; III, p. 79—119.

византийских перперов низкая — 650 %, а вес сводится к 3,47—3,49 г, из-за уменьшения диаметра, осуществленного с целью изъятия некоторого количества золота. Это явление часто встречается в монетном хозяйстве средних веков. Дирхемы Золотой Орды относятся к 683—698 гг. хиджры, то есть к периоду между 1284—1285 гг. и 1298—1299 гг. и происходят из двух монетных дворов: Крыма (теперь Старый Крым, в Крыму), где было отчеканено большинство их, и Сарая на Волге. Средний вес этих монет колеблется между 1,26—1,35 г и остается постоянным до конца XIII в. Год чеканки обычно отмечен на монетах; иногда дата чеканки неполна или ошибочна. Подделки татарских монет со средним весом в 1,46 г воспроизводят тип монет, выпущенных Тохтой между 690 г. и 695 г. хиджры. Судя по некоторым особенностям, автор считает, что эти подделки были сделаны крымскими генуэзцами.

В последней части работы рассматриваются несколько исторических и экономических вопросов, возникших при изучении клада из Оцелени. Подчеркивается экономическое значение никейских перперов в монетном обращении нижнедунайской области. То обстоятельство, что в период распада византийской империи, после IV крестового похода продолжали чеканить византийские золотые монеты, автор считает решающим фактором, обусловившим использование перперов в международных торговых сношениях до завоевания Константинополя Мухаммедом II.

Что же касается золотоордынского дирхема, то автор указывает, что эти монеты играли важную роль в восточной торговле, но в течение гораздо более короткого периода времени, а именно до середины XIV в. Название, под которым эти монеты упоминаются в генуэзских документах того времени, было «аспры барихаты» по имени Берке, или Бараха (1256—1266 гг.), — первого хана, начавшего чеканить монеты. Автор изучает географическое распространение этих монет в Восточной Европе и на Нижнем Дунае; он указывает зоны, где использование монеты Золотой Орды было более интенсивным во второй половине XIII в. Благодаря некоторым политическим и экономическим факторам, эта монета исчезает из международного обращения в конце XIV в.

В заключение, автор описывает исторические условия накопления и захоронения клада из Оцелени. Указывается, что поскольку на месте не было произведено археологических исследований, то обусловившие захоронение этого клада причины могут быть выяснены только при изучении общей исторической обстановки в том виде, как ее изображают документальные и повествовательные источники того времени. По мнению автора, в конце XIII в. два явления имели значительные последствия для дальнейшего развития нижнедунайской области: с одной стороны, ослабление Золотой Орды, с другой — развитие генуэзской торговли на северном и западном побережье Черного моря. В этой исторической обстановке, и как отражение экономического развития общества на территории Молдовы, могло произойти образование и захоронение клада из Оцелени.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Различные формы тамг Золотой Орды.

Рис. 2. — Монеты из клада, найденного в Оцелени.

Табл. I—IX. — Монеты из клада, найденного в Оцелени.

LES MONNAIES DU TRÉSOR D'OTLENI

(distr. de Huși, rég. de Jassy)

RÉSUMÉ

Du trésor découvert en 1921 à Oțeleni (distr. de Huși, rég. de Jassy), consistant en près de 300 à 400 monnaies et différents objets de parure, on n'a pu récupérer — après un laps de temps de plus de trente ans — que 92 monnaies, trois bracelets et trois pendentifs en argent. Les objets de parure ont pris place dans les collections du Musée d'histoire

de la Moldavie de Jassy, cependant que les monnaies ont été partagées entre ce dernier et l'Académie de la R.P. Roumaine.

Les 92 monnaies provenant du trésor d'Oțeleni se répartissent comme suit :

deux monnaies byzantines en or, *nomismata* ou *hyperpères*, émises sous l'empire de Nicée, pendant le règne de Jean III Vatatzès (1222—1254);

79 monnaies d'argent, des dirhems tartares, émis par les khans de la Horde d'Or : Tuda Mangu (1280-1287), 1 ex. ; Tula Buga (1287-1290), 13 ex. et Toktaï (1290-1311), 65 ex. ; la pièce la plus ancienne date de l'an de l'hégire 683, les plus récentes de 698 ;

11 monnaies d'argent, imitations des dirhems tartares émis sous le khan Toktaï.

La description des pièces est suivie d'une étude numismatique détaillée. Ainsi, il s'avère que les hyperpères byzantins ont un titre inférieur, de 650⁰/₁₀₀₀, et un poids réduit à 3,47-3,49 g., conséquence de la diminution de leur diamètre en vue du prélèvement d'une certaine quantité d'or : phénomène fréquent dans l'économie monétaire du moyen âge. Les dirhems de la Horde d'Or ont été émis entre les années de l'hégire 683-698, c'est-à-dire entre les années 1284-1285 et 1298-1299.

Ils parviennent de deux centres : Qrim, aujourd'hui Stari Krim, en Crimée, où la plupart ont été frappés, et Saraï, sur la Volga. Jusqu'à la fin du XIIIe siècle, le poids de ces pièces oscille invariablement entre 1^e26 et 1^e36. L'an de l'hégire est marqué sur la plupart des pièces, plus d'une fois d'ailleurs de manière incomplète, ou même erronée. Les imitations de monnaies tartares, dont le poids est en moyenne de 1^e46, reproduisent des types émis par Toktaï entre les années 690-695 de l'hégire. D'après certains indices, l'auteur estime que ces imitations seraient l'œuvre des Génois établis en Crimée.

Le trésor de monnaies d'Oțeleni soulève également certains problèmes d'histoire. Ainsi, l'auteur insiste sur l'importance économique des hyperpères de l'empire de Nicée dans la circulation monétaire des régions du Bas-Danube. L'émission de monnaies d'or byzantines n'a pas été interrompue par le démembrement de l'Empire byzantin consécutif à la quatrième croisade, les hyperpères continuant à avoir cours dans le commerce international jusqu'à la conquête de Constantinople par Mahomet II.

De leur côté, les dirhems tartares ont joué un rôle important dans le commerce de l'Orient, mais pour une courte période, qui prend fin vers le milieu du XIVe siècle. Dans les documents génois contemporains, ces monnaies étaient nommées aspres barichati, de Berke ou Baracha (1256-1266), le nom du premier khan qui les ait émises. L'auteur en montre la diffusion géographique en Europe orientale et dans la région du Bas-Danube, établissant les zones dans lesquelles leur circulation était plus intense dans la seconde moitié du XIIIe siècle. Pour des raisons tant politiques qu'économiques, cette monnaie disparaîtra de la circulation vers la fin du XIVe siècle.

Pour conclure, l'auteur examine les conditions historiques aptes à avoir provoqué l'accumulation d'abord, l'enfouissement ensuite du trésor d'Oțeleni. Etant donné l'absence de données archéologiques recueillies sur les lieux, on ne peut qu'émettre des suppositions fondées sur les informations historiques générales fournies par les sources documentaires et narratives de l'époque. Deux phénomènes, selon l'auteur, auraient été déterminants : l'affaiblissement de la Horde d'Or à la fin du XIIIe siècle d'une part, le développement du commerce génois sur le littoral septentrional et occidental de la mer Noire, d'autre part. C'est dans la conjoncture historique créée par ce double phénomène — comme un reflet du processus de développement économique de la population de Moldavie — qu'auront pu avoir lieu la constitution et l'enfouissement du trésor d'Oțeleni.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Différentes formes du tamga de la Horde d'Or.

Fig. 2. — Monnaies du trésor découvert à Oțeleni.

Pl. I — IX. — Monnaies du trésor découvert à Oțeleni.